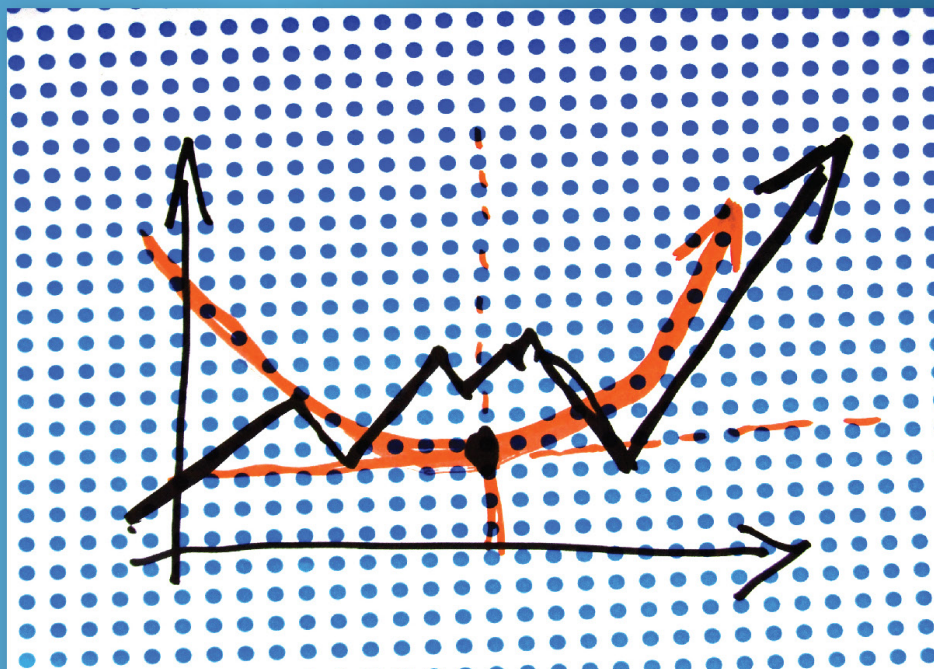

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-7628

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2019
YEARBOOK

ГОДИНА 11

VOLUME XIX

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF ECONOMICS

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN: 1857-7628

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2019**

**YEARBOOK
2019**

ГОДИНА 11

VOLUME XIX

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF ECONOMICS

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF ECONOMICS**

За издавачот:

Проф. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска

Издавачки совет

Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева–Гудева
Проф. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска
Проф. д-р Трајко Мицески
Проф. д-р Благица Колева
Проф. д-р Емилија Митева-Кацарски
Доц. д-р Златко Бежовски

Editorial board

Prof. Blazo Boev, Ph.D
Prof. Liljana Koleva - Gudeva, Ph.D
Prof. Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Ph.D
Prof. Trajko Miceski, Ph.D
Prof. Blagica Koleva, Ph.D
Prof. Emilija Miteva-Kacarski, Ph.D
Zlatko Bezovski, Ph.D

Редакциски одбор

Проф. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска
Проф. д-р Благица Колева
Проф. д-р Трајко Мицески

Editorial staff

Prof. Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Ph.D
Prof. Blagica Koleva, Ph.D
Prof. Trajko Miceski, Ph.D

Главен и одговорен уредник

Проф. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска

Managing & Editor in chief

Prof. Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Ph.D

Јазично уредување

Вангелија Цавкова

Language editor

Vangelija Cavkova

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

Редакција и администрација

Универзитет „ГоцеДелчев“ - Штип
Економски факултет
бул „КрстеМисирков“ 10-А
п.фах 201, 2000 Штип,
Република Северна Македонија

Address of editorial office

Goce Delcev University
Faculty of Economics
Krste Misirkov 10-A.,
PO box 201 2000 Stip,
Republic of North Macedonia

ЕФЕКТОТ ОД ИНДИВИДУАЛНИОТ ИЗБОР ВО ПРОЦЕСОТ НА ФИСКАЛНО ОДЛУЧУВАЊЕ

Стеван Габер¹, Илија Груевски²

¹ Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
stevan.gaber@ugd.edu.mk

² Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
ilija.gruevski@ugd.edu.mk

Апстракт

Поведението на индивидуата во процесот на одлучување во Теоријата на јавен избор се смета за едно од фундаменталните економски прашања. Суштината при анализата на таквото однесување е носењето на издржани и корисни колективни одлуки, кои треба да донесат позитивни исходи за сите гласачи. Во трудот е направен осврт на феноменот слободен јавач, кој е директна последица на таквото поведение на поединците при одлучување за финансирање на некој потрошувачки проект што е ефектуирано со неприфаќање на даночната обврска за конкретниот проект. Останатите аспекти во трудот се фокусираат на поведението на одредена индивидуа во ситуација на гласање за некој конкретен проект при примена на различни правила, како што се правилото на едногласност, мнозинското правило и сл.

Клучни зборови: Слободен јавач, индивидуален избор, јавен избор, фискални институции, фискални одлуки, јавни добра и услуги.

THE EFFECT OF INDIVIDUAL CHOICE IN THE PROCESS OF MAKING FISCAL DECISIONS

Stevan, Gaber¹, Ilija, Gruevski²

Economic faculty, “Goce Delcev” University, Stip, Macedonia¹
stevan.gaber@ugd.edu.mk

Economic faculty, “Goce Delcev” University, Stip, Macedonia²
ilija.gruevski@ugd.edu.mk

Abstract

The behavior of the individual in the decision-making process in public choice theory is considered to be one of the fundamental economic issues. The essence in analyzing such behavior is to make sound and useful collective decisions that should bring positive outcomes for all voters. The paper deals with the phenomenon of free rider, which is a direct consequence of such behavior of individuals when they decide to finance a consumer project that is effected by not accepting the tax liability for the particular project. The remaining aspects of the paper focus on the behavior of a particular individual in a voting situation for a certain project when applying different rules, such as the unanimity rule, the majority rule, and so on.

Keywords: Free rider, individual choice, public choice, fiscal institutions, fiscal decisions, public goods and services.

1. Вовед

Преку претходни истражувања се има утврдено дека однесувањето во индивидуалниот избор во рамките на фискалниот процес, на некој начин е аналогно на однесувањето во пазарниот избор, нешто што во најмал случај може подоцна да служи како соодветен репер за компаративни цели.

Изгледа е неопходно да се демонстрира дека однесувањето во индивидуалниот избор подлежи на научна анализа и објаснување, наспроти потврдната неделивост на бенефициите од јавните добра и услуги помеѓу индивидуите, а последователно и на неделивоста на колективните одлуки за понудата и финансирањето на таквите добра и услуги¹.

Дали постоењето на неделивост на јавните добра причинува индивидуата да ги сокрие сопствените вистински преференции, односно да постапува на начин што спречува постигнување на заеднички корисни резултати во заедницата или во процесот на групно одлучување?

Овие прашања претпоставуваат посебна валидност во современата Теорија на јавните добра, пред сè поради важноста на проблемот на слободен јавач. Во овој дел ќе се согледаат проблемите што можат да се појават со аргументот на слободен јавач, кој не се појавува во институционален контекст во рамките на секој индивидуален фискален избор. Сепак, треба да се забележи дека простиот факт на колективен избор го проширува влијанието на индивидуалното однесување, избор кој не е поинаков од тој што е предвидено да се појави во елементите на слободен јавач.

2. Феноменот на слободен јавач

За поединците не е карактеристично да преземаат дејности што инволвираат трошоци ако тие за возврат не очекуваат бенефиции, измерени во термини на нивните сопствени кориснички функции. Имено, ако едно лице очекува друго лице или лица да го снабдат со бенефиции, во секој случај, тогаш тој нема доброволно да иницира сопствена акција. Индивидуата ќе смета дека неговото сопствено однесување не влијае на однесувањето на другите лица, особено ако е голем бројот на лицата со кои е тој во взаемна интеракција. Во таква ситуација, тој едноставно реагира на начин сличен на неговата реакција на природната средина или се прилагодува на однесувањето на другите лица. Препознавањето на овој факт е основата на феноменот на слободен јавач. Таквиот аргумент бил централен во современата Теорија на јавни добра, започнувајќи со придонесите на Самуелсон и Мазгрејв².

¹ За примена на етика, види: Buchanan, J (1965). *Ethical Rules, Expected Values and Large Numbers*. Ethics, LXXVI. стр. 1-1.

² Види Samuelson, Paul A. (1954), *The Pure Theory of Public Expenditure*. Review of Economics and Statistics, XXXVI. стр. 387-389. За трудовите што се специфично концентрирани на проблемот на слободен јавач, види: Otto, A. Davis & Whinston, Andrew (1961), *Some Foundations of Public Expenditure Theory*. Mimeographed manuscript, Carnegie Institute of Technology.

Со демонстрацијата на оваа нормативна теорија, формално не е тешко да се објават неопходните маргинални услови за Парето оптимум во свет што вклучува чисти јавни или колективни добра заедно со приватните добра. Тешкотиите се продлабочуваат кога се прават обиди да се претворат овие формални услови во остварливи резултати преку веродостојни институции на индивидуален избор. Во тој поглед, светот на приватни добра целосно се разликува од светот на јавни добра. Претходно, пазарното делување настојува да создаде резултати што ги исполнуваат неопходните маргинални услови, барем апроксимативно, но и се предмет на експлицитно дефинирана страна со ограничувања.

Индивидуите сами ги прават сопствените избори, како потрошувачи, како претприемачи, како продавачи на продуктивни услуги, коишто се меѓусебно интерактивни, ситуација која упатува на Парето благосостојба. Штом јавните добра еднаш ќе бидат претставени, тогаш се нарушува пазарната организација на начин што се продолжува со ефективно канализирање на индивидуалните или приватни избори во насока на колективна или социјална оптималност, која е дефинирана со Парето условите. Поединците повеќе не се однесуваат индивидуално водени од невидливата рака на пазарот.

Релевантно прашање се поставува за тоа дали институциите во кои индивидуите донесуваат одлуки за јавни добра може да бидат организирани на начин што ќе овозможи елиминирање на однесувањето што го прокламира и поттикнува проблемот на слободен јавач. За да се исполни оваа констатација, институциите мора да презентираат повеќе алтернативи на индивидуата, кои ги содржат вкупните сопствени обврски и обврските на други лица, предизвикувајќи мерливост на резултатите според неговата сопствена корисност и избор. Тоа со сигурност се карактеристиките на институциите на пазарен избор. проблемот се појавува кога се врши ангажирање или организирање на институциите на пазарни јавни добра со цел да се осигура дека субјектот во двата случаи ќе се однесува слично или најмалку до нивото кое ги дозволува инхерентните разлики во природата на изборот³.

3. Предлозите на Вискел

Шведскиот економист Кнут Вискел бил една од најпознатите личности што придонеле за развојот на Теоријата на јавен избор. Во неговата дисертација објавена во 1896 година тој бил загрижен за неправдата и неефикасноста, кои се резултат на слободното мнозинско правило во парламентарните собранија. Очигледно, мнозинското правило ги наметнува штетите или нето трошоците на големите групи на граѓани или даночни обврзници.

Зошто членовите на таквите малцинства, кои се соочени со дискриминација, треба да дадат поддршка на демократските политички структури? Ако сите групи можат да остварат бенефиции од конечната размена со владата, тогаш како може да биде одржана севкупната стабилност?

Сите овие прашања го довеле Вискел до прашањето за ефикасноста на самото мнозинско правило. Тој решението на проблемот го гледал во предлогот мнозинското правило да биде модифицирано во правец на едногласност. Ако е потребна согласност од сите лица во гласачката група за да се имплементира некоја колективна активност,

³ Значајно откривање на проблемот на слободен јавач е пронајдено во делото на Wicksell Knut (1896). *Finanztheoretische Untersuchungen*. Jena: Gustav Fischer.

тогаш тоа ќе гарантира дека сите лица обезбедуваат нето користи и дека одобрените акции ќе придонесат повеќе корисности од трошоци. Меѓутоа, Виксел согледал дека доколку потребата од едногласност се имплементира во реална гласачка ситуација, тогаш тоа ќе резултира со нерешен исход. Со цел да се препознае таквиот момент, тој не ја намалил вредноста на правилото на едногласност како репер за компаративна анализа. Во предлозите за конститутивни реформи, Виксел предложил промена на гласачките правила од едноставни до квалификувани или супер мнозинства. На пример, како што е потребата за 5/6-инско одобрение на колективните предлози⁴.

Помеѓу фискалните теоретичари, Кнут Виксел ја држи уникатната позиција за реализирање на неговите теоретски идеи преку истражување на политичката структура во рамките на која мора да се донесат и имплементираат фискалните одлуки. Тој предложил специфични институционални реформи што ќе го отстранат тој елемент на индивидуално однесување и неговото влијание на резултатите кај фискалните показатели.

Виксел предложил да биде направен експлицитен мост помеѓу даночната и потрошувачката страна на буџетот. Кога се презентира некој проект за специфична потрошувачка пред јавноста, со него се презентира и цела низа алтернативни распределби на потребната даночна сметка, под проценка дека генерира вишок на приходи над расходи. Тогаш треба заедно со сите алокации на даночните приходи да се гласа за потрошувачкиот проект во законодавниот дом (парламентот). Доколку една од тие комбинации обезбеди едногласна поддршка во собранието, тогаш проектот ќе се усвои. Меѓутоа, ако ниту една од предложените комбинации не добие едногласна поддршка во законодавниот дом, тогаш нема да се пристапи кон реализација на потрошувачкиот проект и нема да се наплати потребниот данок.

Критичарите биле доволно брзи да погледнат кон екстремното ограничување што секое правило на едногласност го наметнува на колективниот избор и генерално не успеале да согледаат дека предлогот на Виксел обезбедува начин за надминување на проблемот со слободен јавач.

Под системот на изборни институции на Виксел, индивидуата или нејзиниот законодавен претставник е претставен преку серија алтернативни предлози кои треба да содржат финална изјава за нивниот придонес во заедничките трошоци, но исто така и алокација на вкупната даночна обврска помеѓу сите членови на политичката група. Со гласањето „за“ и „против“ таквите предлози, индивидуата е ставена во позиција да врши размена на гласови со неговите сограѓани. Спогодбата не е отсутна при таквата билатерална трговија, а индивидуата ќе се мотивира да проба да ги добие најдобрите можни услови.

Сепак, ако е презентираан некој оригинален кориснички маргинален проект за гласање, тогаш поединецот ќе оствари некои нето придобивки за дистрибуција. Поради можноста за спогодба, индивидуата или групата може да биде мотивирана да гласа против некои предлози, при дадено сопствено учество, што пак во суштина ќе му донесе некои приноси како нето користи. Тој може да постапи така ако смета дека другите предлози, кои се повеќе посакувани, ќе бидат презентирани без многу одлагања во наредните етапи на гласање. Сепак, оваа тенденција на отфрлање на алтернативи, кои во недостиг на можности за спогодба ќе се покажат како предност, не е исто како однесувањето во случајот на слободен јавач.

⁴ Види: Musgrave, R. A. & Peacock, A. T. (1958), *A New Principle of Just Taxation*. Classics in the Theory of Public Finance, London: Macmillan, стр. 72-90.

Според правилата на Виксел, индивидуата знае дека ако не го одобри предлогот, истиот нема да биде усвоен и тој ќе треба да ги поднесе последиците од одлагањето, заедно со сите останати поединци во групата. Спротивно на тоа, при појава на ситуација на слободен јавач, севкупното однесување на индивидуата е поттикнато од идејата дека тој / таа може да обезбеди бенефиции од некој предложен потрошувачки проект без да се согласи на обврската за плаќање данок⁵.

Институциите на избор, согласно Виксел, нема да продуцираат единствено решение, освен во случајот на апсолутни маргинални прилагодувања. Ако треба да се направат спогодби, тогаш финалната локација на местото на договор ќе зависи исклучиво од исходот на спогодбениот процес. Друга карактеристика на правилото на Виксел е дека во маргинални случаи финалната локација ќе зависи од редоследот на презентирање на предлозите во собрание за гласање. Штом има многу даночни алтернативи способни за постигнување на едногласно одобрение, тогаш тој што прв ќе се презентира ќе биде селектиран. Самиот редослед на презентацијата станува спогодбено оружје. Констатацијата подразбира дека овие институции ќе го елиминираат влијанието на слободен јавач и дека оваа карактеристика, позната како Викселов „устав“, ќе може да се реализира преку повеќе прагматични аранжмани.

Виксел препознал дека едногласноста ќе биде многу тешко да се постигне, па дури и невозможно. Затоа, кога дошол тој на ред да расправа за имплементација на неговите планови, го модифицирал барањето во „релативна едногласност“. Сепак, тој не го напуштил неговиот базичен став дека едногласноста го обезбедува единствениот критериум за сигурност дека потрошувачките предлози навистина вреди да се спроведат на дело преку индивидуални оценки, кој се покажал како точен.

4. Одлучување според конститутивно правило

Крајната важна работа при едногласниот критериум може да биде прифатена без конфузија, а тоа е дека апсолутната или релативната едногласност треба да биде правило за донесување на секојдневни фискални избори. При ниво на „уставна“ одлука, каде што како опции се појавуваат различни правила за донесување нормални одлуки за групата, може да се препознае и антиципира дека трошоците од секоја одделна одлука може да бидат нетолерантно високи, а перцепцијата на некои неефикасни исходи за прифатливо.

Во процесот на уставно одлучување мора да се мерат предностите и недостатоците, бенефициите заедно со трошоците на сите можни правила за донесување на фискални избори. Исто така, процедурата на уставно одлучување треба да креира консензус за оптимални правила. Таквите правила може да бидат многубројни и разновидни, со некои специфични правила применливи во некои посебни околности.

Откако заедницата ќе го усвои правилото за уставно одлучување при вршење на фискален избор, очигледно е дека веројатноста да се случи индивидуални однесување од видот на слободен јавач ќе биде многу мала. Усвојувањето на кое било правило за донесување на колективен избор го постигнува токму она што правилото на едногласност на Виксел го прави дури и поефективно. Со цел да се поедностави, се

⁵ Види: Wicksell, K., цитирано дело, стр. 91-118.

претпоставува дека уставот налага фискалните одлуки да се реализираат преку моделот на мнозинско гласање⁶.

На тој начин, индивидуата е дел од колективното фискално одлучување. За илустрација, се претпоставува дека предлогот за потрошувачка е предмет на разгледување и се проценува дека ќе оствари бенефиции во вредност од 100\$, а износот на даночната обврска е 80\$. Дали поединецот, раководен од елементите на слободен јавач, ќе гласа против таквата фискална комбинација која му носи нето корист или пак ќе гласа исклучиво на основа на нето корист занемарувајќи го плаќањето на данокот?

Прво, индивидуата ќе препознае дека неговиот сопствен глас нема да биде одлучувачки, што пак од друга страна може да влијае на неговото однесување, иако е веројатно дека ќе гласа. Тој може да ја препознае можноста кога другите алтернативни предлози може да генерираат покорисна распределба на даночниот товар. Поради тоа, елементите на спогодбена стратегија остануваат опција во неговото однесување. На пример, се претпоставува дека данокот што ќе се предложи е пропорционален данок на доход и дека лицето има повисок доход од просечниот. Доколку не успее конкретниот предлог, тој може да антиципира дека ќе се појави т.н. „гласачки данок“, кој ќе продуцира 40\$ „даночен вишок“ (заштеда при плаќање на данокот), наместо ветените 20\$. Покрај тоа, многу е мала веројатноста дека тој ќе го направи тоа во конкретниот случај, отколку во споредба со случајот на Виксел при правило на едногласност. Во таква околност, индивидуата може да оствари корист од 20\$, ако резултира со фаворизиран глас. Алтернативните даночни планови може да му носат повеќе приходи од предложените, но сепак постојат и други неповолни алтернативни кои може да остварат пониски приходи, што пак од друга страна може да го елиминира или дури и да го направи негативно неговото учество во „даночниот вишок“, односно да плати повеќе данок на добиените бенефиции од потрошувачкиот проект. Доколку тој со своето однесување помогне во неуспех на предложената комбинација на јавна потрошувачка и даноци, ефективната алтернатива може да не биде „гласачки“ данок (понижок данок), туку прогресивен данок на доход со кој може да биде подложен на нето загуба наместо на нето добивка. Токму таквата закана од помалку поволни услови на размена при гласањето, наметната од некоја мнозинска коалиција во која тој не членува, ќе предизвика индивидуата да се испазари многу полошо, отколку во случај на едногласно правило. Во случај на примена на помалку важен избор, односно некој занемарлив јавен проект, а споредено со едногласното правило, индивидуата ќе претендира да гласа согласно сопствените најдобри проценки за односот корист и трошоци.

5. Конститутивен пристап кон даночните институции

Овој пристап е силно поткрепен од две причини: прво, кога е препознаено дека организацијата на одделни даночно - потрошувачки предлози е скапоцена активност и второ, потрошувачкиот предлог нема да биде претставен повторно под која било која алтернативна шема за финансирање. Политички структури во реалноста преку нивното работење дозволуваат значително помалку простор за спогодбено делување при изборот, дури и кога овој модел на мнозинско правило го предлага токму тоа. Како што беше констатирано претходно, потрошувачките предлози не се

⁶ Види: Buchanan, J. M. & Tullock G. (1962), *The Calculus of Consent*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

разгледуваат симултано со даночните предлози. Даночниот систем, или даночната структура е конституирана сосема независно од конкретната алокација на бенефициите во конкретните примери, а потрошувачката е изгласана со сознание дека даноците ќе се распределат помеѓу индивидуите согласно постоечките даночни институции. Тоа имплицира дека даночните институции, односно Управите за јавни приходи се уставно делегирани за вршење на наплата на даноци и ќе останат активни над цел сет можни и непредвидливи потрошувачки проекти.

Ако даночните институции се селектирани на таков начин, тогаш ќе мора да се антиципираат значајни отстапувања од задоволувањето на маргинални услови за Парето оптимум во јавниот сектор. Всушност, дури и за единствено и чисто јавно добро постојат разлики во индивидуалните маргинални вреднувања, а исполнувањата на овие услови ќе бара секое лице во групата да се конфронтира со променливи износи на даноците. Самуелсон и Мазгрејв го нагласале моментот во фискалниот избор каде индивидуите нема доброволно да ги откријат нивните вистински преференции за јавните добра. Тоа е веродостојно единствено ако индивидуалните износи на даноците се непосредно зависни од нивните откриени вреднувања. Со други зборови, единствено ако се направи некој обид за оптимална оценка на јавните добра, индивидуата ќе биде поттикната да делува стратегиски.

Сепак, ако даночните институции се селектирани конститутивно, тогаш тоа јасно потенцира дека индивидуалните вреднувања на јавните добра не ги детерминираат директно даночните износи. Овие вреднувања го детерминираат начинот на кој индивидуата ќе гласа за зголемување или намалување на предложените расходи, но тие не можат директно да влијаат на износот на данокот по единица на јавно добро по кој е понудено.

Под овие согледувања, индивидуата нема никаков поттик да ги сокрие сопствените преференции за јавното добро, кога тој, директно или индиректно, партиципира во фискалните одлуки. Дури и во случај на маргинални избори, каде може да постои значителен даночен вишок кој треба да се распредели меѓу членовите на групата, не се одвива експлицитно преговарање. Делењето на овој расположлив вишок на даночните обврзници ќе биде услов во селекцијата на даночната институција, што се случува претходно и независно од селектираните потрошувачки проекти. Со други зборови, конститутивно одобрение на даночната институција обезбедува начин за екстерно и произволно или арбитражно детерминирање на распределбата на „добивките од размената на корист – данок“ помеѓу индивидуите во последователните фискални одлуки.

Поради неговиот ефект на пресметување на индивидуалната одлука, таквата постапка резултира со поголема ефикасност во донесувањето на колективната одлука, а добивките може да бидат повеќе од доволни за да ги покријат загубите што можат да се случат.

Претходно беше анализирано однесувањето на индивидуата кога тој или таа се соочува со потрошувачка одлука или даночна одлука под претпоставка дека даночните институции се екстерно детерминирани. Всушност, кога се испитува дали индивидуата ќе гласа „за“ или „против“ предлогот или нема да гласа за предложениот потрошувачки проект под соодветен персонален данок на доход, констатирано е дека неговиот глас (позитивен или негативен) нема директно да влијае на финалната дистрибуција на даночниот товар помеѓу сите членови на групата.

На пример, при персонален данок на доход, примероците од даночните обврски меѓу лицата е во функција на дистрибуцијата на оданочлив доход. Резултатот изведен од дискриминацијата во даночните обврски не е директно поврзан со

маргиналните вреднувања на јавните услуги изгласани од индивидуата, иако таму егзистира стандардна врска преку доходната еластичност на побарувачката. Под такви услови, индивидуата нема стимулација да постапува како „слободен јавач“. Рационалното однесување налага тој или таа да дава поддршка на потрошувачки проекти кои генерираат персонални бенефиции поголеми од даночните трошоци. Неделливоста или целовитиот карактер на овие бенефиции не врши влијание на избирачкото однесување, освен во случај кога таквата неделливост бара колективни, а не индивидуални одлуки, со што се спречуваат независни прилагодувања на квантитетот.

6. Индивидуалниот интерес во колективниот избор

Фактот дека индивидуата мора да одлучува во контекст на процесот на колективно одлучување е значајно за влијанието врз неговото однесување, особено не поразлично од она со мотивацијата на слободен јавач. Овој ефект не потекнува од неделливоста на бенефициите од јавните добра и услуги, туку од природата на процесот на одлучување кога колективните исходи се помалку уредени со правилото на едногласност. Одредено лице со партиципација во колективниот избор ќе препознае дека неговите сопствени преференции, изразени преку неговиот глас во непосреден демократски модел, нема да бидат одлучувачки, освен во сигурен ограничен број на можни конфигурации на преференции меѓу другите членови на политичката група. Тој ќе биде соочен со веројатноста дека неговиот глас едноставно нема да биде земен предвид. Таквата веројатност станува поголема со зголемувањето на големината на избирачкиот електорат при секое етаблирано гласачко правило. Согласно последното, може да се случи индивидуата да одлучи да се воздржи од партиципација во избирачкиот процес⁷.

Ако партиципацијата во процесот на колективен избор е реално без трошоци, тогаш индивидуата ќе треба да партиципира и рационално да ги изрази сопствените вистински преференции во рамките на наведените институции.

Меѓутоа, ако самото гласање инволвира некој трошок, тогаш рационалното однесување може да наложи воздржаност, иако нето бенефициите претставуваат еден од омилените исходи. Тоа може добро да се демонстрира преку едноставен тричлен модел. Се претпоставува дека индивидуата А очекува бенефиции од одредена предложена сума во износ од $1/3$, ако колективната одлука оди во негова корист. Сепак, тој нема сознание за преференциите на индивидуите Б и Ц. Се претпоставува дека трошоците од гласањето на лицето А ќе бидат $1/4$. Ако е потребна едногласна согласност или ако тој е именуван за одлучувач на групата, тогаш тој јасно ќе гласа, со оглед на повисоките нето бенефиции од трошоците на партиципација. Сепак, како ќе постапи тој доколку во примена е мнозинското правило? Тогаш тој ќе мора да ги процени можностите за влијание врз него во насока на одредување на исходот. Ако двете лица Б и Ц се против предлогот, тогаш нема потреба од партиципација на лицето А во процесот. Слично на тоа, ако лицата Б и Ц се залагаат за предлогот, тогаш нема што може да се добие со партиципацијата во гласањето. Единствено, ако лицата Б и Ц има различни ставови по тоа прашање може да се случи гласот на лицето А да биде пресуден во одлучувањето. Штом тие може да бидат поделени на два начина, преференциите на лицата Б и Ц ќе бидат прикажани во вкупно четири можни

⁷ Види: Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper, поглавје 14.

конфигурации во кои лицето А ќе контролира само две. Веројатноста за лицето А да биде донесувач на критичната одлука во групата е $\frac{1}{2}$. Со примената на таква потенцијална пресметка видливо е дека персоналната очекувана корист од гласањето на лицето А, а не корисничката одлука, изнесува само $\frac{1}{6}$ помалку од трошокот за гласање за кој претпоставивме дека изнесува $\frac{1}{4}$. При такви услови резултатот би бил следен: лицето А нема да партиципира во процесот на одлучување, а резултатот ќе биде детерминиран од оние лица кои ќе покажат повеќе интерес или чии трошоци на гласање се помали.

Покрај фактот што во примерот значително се надминуваат трошоците на партиципација, тоа јасно покажува дека со проширување на групата ќе следат слични резултати, па дури и во ситуација на сериозно намалени трошоци. Се констатира дека во такви услови, при рационална воздржаност, индивидуата „не дава лажни сигнали“ или „неможност да ги открие сопствените вистински преференции“. Во дадената ситуација, тој комплетно ги експонира неговите преференции преку воздржување од гласање⁸. Како индивидуата ќе донесе одлука да гласа или не гласа за конкретен предлог?

Во едноставниот пример, претпоставивме дека нето користите (корист минус трошоци) се третираат како омилен исход. Сепак, осигурувањето на информација за очекуваните бенефиции и очекуваните трошоци е скапоцен процес проследен со оптимално ниво на инвестирање во насока на прибирање на таквите информации. Како дополнување на таквиот неизвесен фактор, остануваат присутни инхерентните или неразделивите несигурности во која било колективна одлука. Тоа значи дека во многу даночни институции, покрај сознанието на индивидуата дека неговиот глас ќе го одреди исходот и сознанието дека тој има комплетен пристап до информациите во врска со очекуваните бенефиции и трошоци, дополнителната несигурност ќе остане благодарение на слободата што ја имаат сите даночни обврзници во модифицирањето на даночната основа преку нивното однесување во вршењето на приватниот избор.

Во секоја практична ситуација, индивидуата мора да реагира врз основа на сознанието дека сите три елементи се функционални. Тој не може да знае со точност што ќе направат неговите сограѓани од аспект на модифицирањето на вкупната даночна основа, односно тој не може да го вложи потребниот напор за да се конвертираат алтернативните колективни исходи во приватни или персонализирани користи и трошоци, како и за крај не може да ги предвиди со точност преференциите на неговите сограѓани дали се „за“ или „против“ поединечни предлози.

Преку соочување со таквиот сет на околности, индивидуата може да се однесува сосема рационално и дополнително уште преку набљудување на истото да се толкува како рационално однесување на една индивидуа во ситуација на пазарен избор. Трите фактори, односно тешкотиите, се интегрираат еден со друг. Знаејќи дека неговиот глас ќе биде одлучувачки единствено во одреден број можни конфигурации на преференциите на неговите сограѓани, индивидуата ќе биде поттикната да вложува помалку напор во осигурување на информацијата поврзана со алтернативните исходи, постапка што тој во нормални околности би ја превземал. Во обратна ситуација, ако тој знае дека располага со помалку перфектна информација и сознание дека инхерентната несигурност не се променила, како во ефектите на алтернативите

⁸ Оваа забелешка на проблемот на слободен јавач е направена од Davis & Whinston, *Some Foundations of Public Expenditure*, но продолжена од Buchanan во поглед на Davis & Whinston аргументот. Близок аргумент во форма на критика на општата дискусија за Теоријата на неможноста на Arrow е развиен од J. Coleman. Види: Coleman, J. (1964). *The Possibility of a Social Welfare Function*. Mimeographed. Johns Hopkins University.

исходи, тогаш тој ќе инсистира да се воздржи од гласање во моментот кога партиципацијата ќе се покаже како рационална.

Заклучок

Врз основа на претходното, можеме да констатираме дека индивидуата зазема значајно место во носењето на релевантни колективни одлуки кои генерираат бенефиции за сите граѓани, но и одредени трошоци кои треба да бидат подмирени во форма на платен данок. Поаѓајќи од таквиот сооднос корист – трошок се пристапува и кон анализа на поведението на одредена индивидуа во процесот на одлучување, односно дали би прифатило да поддржи некој потрошувачки проект којшто генерира одредена нето корист (повисоки бенефиции од трошоци) или едноставно да се одлучи да делува како слободен јавач. Таквото однесување е елаборирано во трудот преку неколку илустрации, започнувајќи со поведението на лицето при примена на едногласно правило елаборирано од Виксел, правилото на мнозинско гласање, па дури и при екстерно дадени фискални институции со што рамномерно се дистрибуира даночниот товар помеѓу гласачкото тело.

Користена литература:

- [1] Buchanan, J. M. & Tullock, G. (1962), *The Calculus of Consent*. Ann Arbor: University of Michigan Press;
- [2] Buchanan, J. (1965), *Ethical Rules, Expected Values and Large Numbers*. Ethics, LXXVI;
- [3] Coleman, J. (1964), *The Possibility of a Social Welfare Function*. Mimeographed. Johns Hopkins University;
- [4] Downs, A. (1957), *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper;
- [5] Musgrave, R. A. & Peacock, A. T. (1958), *A New Principle of Just Taxation*. Classics in the Theory of Public Finance, London: Macmillan;
- [6] Otto, A. Davis & Whinston, Andrew (1961), *Some Foundations of Public Expenditure Theory*. Mimeographed manuscript, Carnegie Institute of Technology;
- [7] Samuelson, Paul A. (1954), *The Pure Theory of Public Expenditure*. Review of Economics and Statistics, XXXVI;
- [8] Wicksell Knut (1896), *Finanztheoretische Untersuchungen*. Jena: Gustav Fischer.